

„OMUL AUTENTIC NU E O FANTOȘĂ CULTURALĂ, TEXTUALĂ SAU VIZUALĂ, NU E NICI MĂCAR PERSONA SOCIALĂ”

Autor: Ilinca Bernea | 28 septembrie 2022

Redacția Syntopic vă propune în această perioadă tema „Minunata lume digitală”. În acest sens, dorim să îi mulțumim doamnei Ilinca Bernea pentru că și-a făcut timp să se gândească la această problemă și să împărtășească cu noi răspunsurile sale la câteva întrebări relevante.

1. De ceva timp se discută despre capitalismul de supraveghere, acea mutație pe care a suferit-o ordinea modernă capitalistă odată cu apariția Internetului și a folosirii datelor transmise de utilizatori în rețea cu scopul controlului și modificării comportamentelor indivizilor. Acceptând că controlul și modificarea comportamentelor reprezintă o problemă socială majoră, în favoarea căreia din următoarele trei posibile soluții ați argumenta: 1) reglementarea formală a sistemului informațional alcătuit din platforme precum Google, Facebook, Instagram etc.; 2) crearea unor sisteme digitale alternative, incapabile să exercite forme de control social; 3) retragerea grupurilor sociale din întreg sistemul informațional actual și reorganizarea acestora în lipsa utilizării mediilor digitale?

Aș bifa 3. Tot ce ține de comunicare în medii virtuale e fals și falsificabil, suntem ființe biologice, nu structuri informatice - viața reală e în acel plan în care existăm *in corpore*. În limbajele textuale și vizuale existăm doar ca avataruri sau ficțiuni despre sine, colportori de mesaje și informație. Omul autentic nu e o fantoșă culturală, textuală sau vizuală, nu e nici măcar *persona* socială. *Persona* înseamnă mască, la origini, în greacă. Relaționăm prin intermediul unor măști, e o formă de interacțiune care din start strivește și reifică ființa, o camuflează sau chiar o anulează. Pe de altă parte, e utopic să credem că procesul ar putea fi oprit sau că am putea reveni la ce era înainte de apariția internetului, că am putea face cale îtoarsă.

E limpede că ne aflăm în fața unei *terra incognita*; noile sisteme de interacțiune umană nu au precedent în istoria cunoscută. Firește că apar mutații, ne adaptăm la noile medii. Trăim în simbioză cu tehnologiile, cu simulările; limbajele abstracte, codurile și codificările au colonizat limbajele vii. Suntem cumva forțați să trăim proiectiv, să investim sentimente și emoții reale în niște reprezentări-fantomă și în travestiuri ale experiențelor care se consumă în planul realității prime. Instinctele și intuiția sunt puse la grea încercare.

Au existat mereu două tabere. Dintotdeauna au existat două filosofii, două moduri de raportare la viață, două paradigme în care a fost abordată existența. Unii au considerat că rolul de colonizator și modelator al naturii pe care îl are civilizația, deci creația umană, e salutar, ceilalți au considerat că acest act e sacrilegiu. Primii au lăsat adevărul la cheremul conștiinței, al gândirii, l-au considerat chiar exclusiv apanajul ei, ceilalți au considerat că adevărul e un dat al manifestărilor naturale și că o conștiință trează este una care le descoperă și li se supune. Disputa eternă dintre raționaliști și empiriști se aliniaza acestor două viziuni. Problema e că acum adaptarea, care e un proces natural, se întâmplă într-un cadru aproape eminentemente artificial.

Alienarea e ce spune Marx, dar nu începe odată cu era industrială, nu atunci are loc desprinderea de natură. Atunci e doar un apogeu al migrației spre o viață aproape exclusiv *man-made*. Toți trăim preponderent în suspensie, pe deasupra potențialului prezentului și al realității, în turnuri de fildeș, construite din limbaje și din vestigiile trecutului, ne ținem sufletul printre ruine. Nu reacționăm atât la stimuli din prezent, cât la nevoia de a digera trecutul, conștiința apasă. Îmi vine adeseori în minte o legendă persană cu un pelerin care târa după el o mulțime de obiecte dezafectate, inclusiv un bostan în putrefacție. Aduna din călătorii mereu alte și alte obiecte, și era tot mai obidit sub povara greutateii pe care o transporta. La un moment dat, un înțelept l-a întrebat la ce îi folosesc toate acele lucruri uzate. El a spus că au valoare sentimentală. „Totuși, la ce îți folosesc? Nu ești obosit? Nu te apasă, nu îți îngreunează drumul?”

Rețele virtuale hrănesc cumva strigoi, întrețin și alimentează frustrări, neîmpliniri, invidii sau, în contrasens, compensează pierderi. Mențin spiritele pe deasupra realității și prezentului, atârnat între decantări ale trecutului și invocații, între nostalgii și viziuni, dar și într-un continuu sistem comparativ. Minte trăiește dintotdeauna în virtual. Lumile interioare, arhivele singurătății conțin toate auto-ficțiuni. Prin aceste relee de comunicare în masă, fiecare are întrucâtva acces la filmele interioare ale celorlalți. Lumea virtuală nu e o antecameră a realului cum s-a speculat inițial, ci o copie a felului în care se prezintă fanteziile sau credințele sau percepțiile oamenilor despre sine și realitate, e o reflectare a simulărilor mentale, în care fiecare e buricul pământului... În mediul virtual, oamenii nu relaționează unii cu alții firesc, în termenii realității, nu se percep ca „obiecte externe”, cum se spune în limbaj psihologic, ci doar cu introiecții. De aceea a și avut această putere hipnotică asupra maselor. Internetul face ca fiecare să fie

la cârmă și să interacționeze, dincolo de informația furnizată de contactul senzorial, cu propriile idei, concepții, credințe, reprezentări despre ceilalți. E relația cea mai îndepărtată pe care o poate avea un individ cu altul, dar trăiește cu iluzia accesibilității. Internetul face vizibile și accesibile plăsmuirile minții fiecăruia. E deja holospațiu. Un uriaș „paracosm”, teren liber pentru derularea unor filme interioare, care le dă oamenilor o amăgire de putere și de control. Au toată libertatea de a eluda sau de a bloca interferențele incomode. În rețele fiecare devine Dumnezeu în realitatea lui. În fapt, naivii care intră în acest joc sunt controlați. Ei nu realizează că li s-a dat de fapt o jucărie tehnică, nu sunt conștienți că mediul virtual e doar un ecran alb pe care proiectează ei ce au în minte și că relaționează doar cu obiecte ale minții. Oricine se poate simți aici exact ce îi convine, artist, gânditor, scriitor, magician, seducător. E doar o sală a oglinzilor. Un focar de narcisism, desigur.

Dependența de medii virtuale este, din punctul meu de vedere, asemeni oricărei alte dependențe, o încercare a umanității, maladadaptivă, de consolare, un mecanism de „coping” de proporții fabuloase. E o dependență precum cea de droguri. Orice frustrare poate fi aici compensată. Nu vindecată, nu eliminată, ci compensată - acesta e cuvântul.

Cei care supraveghează și monitorizează activitățile virtuale nu sunt cu nimic împiedicați, dimpotrivă, sunt încurajați de cei prinși în năvolul rețelelor sociale, pentru că ei înșiși caută vizibilitatea. Trăitul excesiv în medii virtuale produce infirmități, deraieri, distorsiuni de înțelegere și percepție, induce fanatism și aspirații utopice, alterează simțirea. Ar trebui spus despre această dependență ceea ce scrie pe pachetele de țigări: că dăunează grav sănătății.

2. Permițând satisfacerea aproape nelimitată a dorințelor cu gratificare imediată ale ființei umane și diminuând capacități cognitive precum atenția sau concentrarea, utilizarea tehnologiilor digitale dezvoltate mai ales în ultimii 15-20 de ani are și consecințe morale semnificative. Cum își mai pot cultiva tinerii de astăzi stăpânirea de sine sau virtuțile morale în general, atâta timp cât comunitățile din care fac parte au ajuns să fie doar cele virtuale?

Nu se poate cultiva nimic pe un teren pur imaginar. Nimeni nu poate căpăta o cunoaștere de sine și nu poate proba calități autentice în condiții de simulare. Habar n-avem cum ne comportăm într-o situație-limită până nu ne aflăm în ea. Habar n-avem nici cum ne comportăm ca bărbați sau femei până nu avem o relație adultă care ne implică masculinitatea și feminitatea. Adolescenții trăiesc virtual, înțeleg viața prin puterea lecturilor, filmelor, reperelor culturale. Internetul cultivă închipuirea, cultivă virtuți imaginate, conceptuale, o adolescență perpetuă. Cultivă abținerea de la experiența directă. Discursurile devin tot mai abile în a semnaliza valori și virtuți, dar poate fi preabine o semnalizare falsă.

Voi vorbi puțin despre problema distanței la care are loc contagiunea umană în context. Cu cât implicarea într-o relație e la mai mare adâncime, cu atât nevoia de materializare, de realizare, e mai ardentă. Nu putem împlini nimic într-un plan separat de cel în care trăim cu corpul. Orice dedublare și orice distanțare față de corp produce relaționări mai superficiale. Contrar convingerilor de tip platonice sau transcendental care evaluează ideile ca fiind mai profunde și mai relevante pentru esența sufletului decât manifestările sensibile, lucrurile stau pe dos: ceea ce e sensibil dă greutate, inclusiv ideilor. Identificarea sinelui cu diverse abstracții e un generator de superficialitate în relații. Dacă nu ne legăm prin corp de altul, legătura e volatilă, e o efemeridă. Aristotel e mai profund decât Platon.

În societățile contemporane, problemele psihice s-au intensificat și anumite tulburări au devenit aproape epidemice. Mulți indivizi sunt scindați, fragmentați, disociați, iar neo-stilurile de viață cultivă aceste manifestări. Profunzimea la care trăim, fiecare, lucrurile fundamentale: relațiile de familie, sexualitatea, prietenia, creația, se leagă de gradul de integritate a sinelui, de cât de aproape sau departe suntem de adevărul propriu, de cât de autentic ne asumăm ceea ce suntem, ne dorim, simțim. Cei disociați confundă ceea ce simt cu ceea ce cred, ceea ce își doresc cu ceea ce vor alții de la ei, ceea ce își imaginează că sunt cu ceea ce exprimă și fac realmente. Un om nu se simte decât vag el însuși în corpul său, care se substituie planului gândirii și se crede una cu ce poate concepe în cuvinte sau în alte limbaje abstracte; nu poate fi autentic pentru că se află constant pe unul dintre cercurile de la periferie ale existenței, cercuri care sunt doar plăsmuiri ale minții. Natura ne-a creat biologic și fizic, nu din ecuații matematice sau formule lingvistice. Dacă te identifici cu niște abstracții, atunci trebuie să admiți că ești doar o virtualitate, că nu există cu adevărat, că ești reeditabil și reinventabil, revizibil, că poți fi oricând înlocuibil cu ceva mai convingător, că ești CEVA, nu CINEVA (fără corp ești doar un instrument) sau că nici pentru ceilalți nu ești decât tot un ghem de idei. Oricine are, în sinea lui, pe de o parte, minte, pe de altă parte, suflet, și pe de altă parte corp, în propria psihologie e scindat. Nu poți să fii autentic cu altul dacă nu ești întru totul autentic în relația cu sine. Nu poți să te tratezi în sinea ta drept „domn profesor” și să fii capabil de intimitate, de exemplu. Ce e „lumea” din conștiința fiecăruia? Am spus-o: un introiect. Internetul configurează și editează cumva „identitatea lumii” în mintea fiecăruia, îi dă formă. Nu oricine devine dependent de mediile virtuale și de rețele, ci doar cei care au o nevoie constantă de a-și confirma și reafirma imaginea de sine, deci aceia care nu o au suficient de bine conturată sau care sunt însingurați. Iluzia interacțiunii cu un *corpus mundi* e foarte puternică. Dar nu există o ființă socială, ci doar indivizi, în fapt. Prin internet, fiecare se adresează unui public-fantomă, unul simulat de propriile viziuni. Interacțiunea virtuală nu doar că nu îi apropie pe indivizi, ci îi alienează, îi constrânge să relaționeze la nivel de avataruri, într-un mod foarte păcălitor și reducător. Proiectăm asupra unor texte intenții neelucidabile. Proiectăm impresii pe care le asociem unor experiențe anterioare. Mintea face rapid asocieri și analogii pe baza unor modele, similaritățile sunt luate drept termeni de echivalență sau

sunt asociate arbitrar cu conținuturi de trăire și înțelegere invocate de elementul de asemănare. Se trag concluzii cu date insuficiente. Nevoia de comunicare *in abstracto*, mai ales în doze foarte mari, e nefirească, nu e determinată de instincte, ci de sechele psihice.

Dialogul social e necesar cât timp nu devine totalitar, cât nu înfulecă toate celelalte niveluri, mai profunde, ale întâlnirii. Mass media corupe auditoriul, îl instigă să participe la „viața publică”, adică să consume scandaluri, talk-show-uri, știri decupate dintr-un context mult mai vast, să umple forumurile internetului de comentarii. Focalizarea atenției pe anumite subiecte e direcționată. Presa alege discreționar ce să arate din realitate, iar așa-zisa informație e deja o interpretare. Observ cum formatorii de opinii și maestrii de ceremonii din televiziuni instrumentează rușinea și vinovăția exact ca niște părinți abuzivi: ca să condiționeze oamenii să stea lipiți de ecrane... E o rușine, spun ei, să nu te „implici”, să nu îți pese de ce livrează diveresele foruri mediatice pe post de synopsis al problemelor actualității. Sigur că e de dorit să ne preocupe realitatea socială, dar presa și rețelele de socializare sunt mijloace de filtrare și uneori chiar de blocare a accesului direct la cunoașterea acesteia, nicidecum de facilitare a sa. *Ce e semnificativ și ce nu* e dictat și decis de cei care organizează materialele-cheie care urmează să fie expuse atenției publice. Șocul, scandalul sunt întotdeauna mai „fierbinți”, produc la nivel de audiență masă critică. Sunt chestiuni cunoscute, nu insist. Așa-zisa informare despre „realitatea socială” e doar o peliculă de sugestii și de mesaje care câștigă la loteria audienței. „Adevărul” la zi atârnă de abilitatea mediatorilor de a propaga aceste sugestii în rețea, de a semnaliza „importantă”, „greutate”, „valoare” sau „urgență”. De multe ori e vorba de o semnalizare falsă, contrafăcută. Dar Big Brother instigă la „prezență” în rețele sau în fața ecranelor de televiziune, face mereu apel la concentrare, cere atenție. Tot mai multă atenție. Asta înseamnă timpi morți, viață risipită pe niște chestiuni care, pe de-o parte, impun discreționar o lectură anume asupra problemelor de actualitate și apoi îi deconectează pe oameni de la propria viață, le colonizează mintea, ajung să devină obiect și subiect de ruminăție interioară, preocupare recurentă etc.

În plus, subiectele cu cea mai mare permeabilitate la interesul public sunt cele care suscită controverse, conflicte. Se trăiește, via mass media, într-o continuă gâlceavă și dezbinare. Presa antagonizează opinia publică, iar rețelele virtuale repetă modelul. Gândirea aceasta partizană e una infantilă, subdezvoltată, fără nuanțe. Cu cât omul e mai radical, cu atât e mai desprins de înțelegerea justă și pertinentă a realității. Toată această implicare a conștiinței publice în viața cetății e de fapt o imensă capcană. Accesul direct la viața cetății a fost blocat. Iar accesul perceput aparent e doar la o simulare. Oamenii se cred „virtuoși” pentru că se închipuie de partea bună a baricadei în bătălii care nu sunt ale lor, în dispute adeseori artificial create. Vorbim tot de virtuți închipuite sau ale închipuirii, nu de virtuți reale. Argumentele tind să țină loc de acte. Scandalurile ideologice au escaladat și datorită acestui escapism în virtualitate. Realitatea socială a fost parcelată ideologic, dezbaterile au monopolizat gândirea

multora. Ideologiile sunt niște paraziți ai acesteia, niște monoliți care își cer birul, iar mintea le slujește, le devine vasală. Construiește argumente ca să le justifice. E un demers aș zice contra-filosofic. În loc să fie deschisă la întrebări și la a descoperi ceva, la reflecție, ea se închide în ele și ridică ziduri de apărare în jurul lor. Ideologiile sunt, aș zice, fuga cea mai sigură de scepticismul și nesiguranța și dubiile induse de gândirea filosofică. Mediile virtuale întrețin disputele și sentimentul de segregare a conștiinței mundane, sunt ele însele un generator de dezbinare, de disociere între minți, întrețin și produc la foc continuu tensiuni, frustrări, vendete, reacții virulente sau isterice. Un „bine” intangibil, utopic, e revendicat de subiecți care se demonizează reciproc, în numele iubirii de semeni și preocupării pentru binele general.

3. Este discutabil dacă statutul tehnologiilor informaționale pe care le utilizăm în fiecare zi este acela de instrument menit să ne reducă costurile de tranzacție în activitățile pe care le desfășurăm sau cel de mediu imersiv, care ne prelungește existența și identitatea. Dacă asumăm, fie și numai de dragul discuției, că a doua este reprezentarea corectă, care credeți că sunt consecințele exercitate de tranziția continuă de la realitatea propriu-zisă, concretă, imediată la realitatea virtuală asupra conștiinței și identității personale?

În ce privește prelungirea „existenței și identității”, aș zice, așa cum menționam și în cele spuse mai sus, că nu putem vorbi de o identitate extra-corporală a nimănui. E exclus ca virtualitatea să ne facă mai vizibilă identitatea, ea o obscurizează până la derută. Oamenii au devenit tot mai solipsiști, mai narcisici și mai alienați, e limpede, grație acestei pseudo-comunicări și acestei mascarade virtuale. Rețelele, în loc să ne apropie, ne izolează: de adevăr, de realitate, de alteritate, de sine. Intimitatea e o formă de relaționare pe cale de dispariție. Rețelele au înlocuit-o cu exhibiționismul. Au înlocuit confesiunea cu spectacolul autovictimizant sau autogratificant. Oamenii sunt tot mai speriați să se lege unii de alții, tot mai rezervați, tocmai pentru că virtualizarea lumii le dă, pe de-o parte, iluzia că realitatea îndepărtată e mai bună decât cea imediată, că „pe malul opus iarba e mai verde” și, pe de altă parte, pentru că se simți mult mai vizibili, mai puternici, mai siguri pe ei într-un mediu în care cu un simplu „block” poți elimina orice formă de opoziție sau de bruiaj la adresa a ceea ce emiți.

Desigur, nu e recomandabil nici dialogul cu oricine, în orice condiții, în afara oricărui sistem comun de referință. În felul acesta devin tot mai inadaptați la relaționarea cu ceilalți ca obiecte externe. Prafrazându-l pe Winnicott, *networking is advertising a fake self*, un sine idealizat, transfigurat, cosmetizat. Prin comparație cu iluziile pe care le furnizează virtualul, realitatea pare un mediu ostil, urât, nesuferit, dezagreabil. Oamenii sunt fragilizați și infantilizați de acest mod de interacțiune. Cu cât trăiesc mai mult

singuri, în minte, în lumi inventate sau ipotetice, cu atât se adaptează mai bine la acel „mediu” care e izolarea; trăiesc refugiați în afara realității, pe deasupra ei, fiecare cum poate.

A avea o identitate înseamnă a avea o limită. Singurul girant al acestei limite, al unicității și individualității este trăitul în corp. Fuziunea dintre conștiință și corp nici măcar nu e posibilă în singurătate (căci în solitudine corpul și conștiința se reflectă reciproc), ci doar în proximitatea unei alte existențe. Redevii întreg în raport cu un altul, căci în percepția aceluia corpul și sufletul îți apar unificate. Mediul virtual, cum spuneam, ne anulează ca obiecte externe. Devenim toți, prin excelență, obiecte interne, fanteze în mintea celorlalți, „alters”.

Când condiția individuală este expusă constant mediatizării și virtualizării, ea devine artefact, este automat și reificată; omul e, în mediile intangibile, chiar și de ar fi întru totul onest și ingenuu în felul în care se prezintă, o fantomă a lui, o reproducere a lui, o copie în cuvinte, în imagini, în forme abstracte, devine un cod, un limbaj, nu mai e el, ființă, întrupare.

Filosofia lui Baudrillard este o „profeție” a prezentului. În viziunea lui, ceea ce s-a întâmplat în cultura postmodernă este că societatea a devenit atât de dependentă de modele și hărți, încât a pierdut orice contact cu lumea reală care a precedat harta. Realitatea însăși a început doar să imite modelul, care acum precede și determină lumea reală. Potrivit lui Baudrillard, când vine vorba de simulare și simulacre postmoderne, „Nu mai este vorba de imitație, nici de duplicare, nici măcar de parodie. Este vorba de a înlocui semnele realului cu realul. (*Precesiunea Simulacrei*). Baudrillard nu sugerează doar că toată cultura postmodernă este artificială. Însuși conceptul de artificialitate necesită un sentiment de realitate împotriva căruia să recunoască artificiul. Am pierdut, arată el, orice capacitate de a da sens distincției dintre natură și artificiu.

Reacțiile interne la comunicarea virtuală atârnă de un for abstract, de resurse abstracte, nu se adresează unor ființe în carne și oase. Rețelele nu doar că nu sunt un antidot al singurătății, ci un amplificator al ei. Fiecare umblă prin labirintul propriei minți și se simte conectat la o întreagă comunitate, dar nu e așa. Apropierea de cei cu care ai zilnic contacte virtuale e o amăgire. Multitudinea de materiale vizuale, textuale, auditive plasate în rețele care semnalizează o prezență umană ajung să pară entități familiare. Ne înconjurăm virtual de necunoscuți pe care îi considerăm mult mai apropiați doar pentru că avem constant și frecvent informații despre viețile lor, pentru că le vedem chipurile prin fotografii. Absența e simulată ca prezentă. „Departele nostru” devine un fals „aproape”.

Mutația s-a produs deja. Tot mai mulți sunt atinși de sindromul auto-inventării și auto-falsificării. Lumea devine tot mai rece și mai greu de emoționat, de captivat cu substanțe vii, cu puteri naturale... E nevoie de stimulente tot mai puternice pentru a trezi din

amortire simțurile, pe cale de atrofiere. Noile moduri de viață care livrează pe bandă surogate de sentimente și de atașamente, de fericire și de libertate, ne distrug lent, ne conving că fericirea e non-suferință, comoditate, răsfăț, că libertatea nu e atât de vitală, că intimitatea e desuetă, că sexualitatea e o formă anodină de distracție și plăcere, printre altele. Cosmeticele, obsesia corpului perfect, bisturiul, botoxul, rânjetele artificiale din poze, obsesia eternei frumuseți dau măsura exactă a gradului de dez-erotizare a relațiilor dintre bărbați și femei, dar și de nefericire, de dezintegrare a dorinței, de deraiere mintală. Feminitatea nu constă în cât de dreaptă te ții pe tocuri sau în câte kilograme ai, în cât valorizi ca „marfă”, ca obiect sexual, în ușurința cu care te obiectifici sau reușești să simulezi aparențele unei nimfe, după cum nici masculinitatea nu se reduce la câte kilograme ridici și la câte kilograme de cărți ai citit sau la cât de bine știi să teoretizezi viața. Dar interferențele virtuale sunt un teren fertil pentru un astfel de delir, sunt o orgie a primatului imaginii în fața existenței. Calitatea umană e dată de profunzimea legăturilor sensibile pe care un individ le poate stabili cu alții, de gradul său de implicare în relații vii, perene, de cât de mult investește în ceilalți, de cât valorizează legăturile.

„Homo visualis” și-a ucis strămoșii naturali și tereștri. Expansiunea virtualului în real e evidentă. El parazitează realitatea - acum, a devenit, de fapt, generatorul ei, referențialul prim. Pe măsură ce oamenii trăiesc tot mai mult în rețele, în relațiile cotidiene, concrete, dispar structurile familiale - cuplul, prietenii sunt tot mai precare. Realitatea interumană începe să reproducă ce se întâmplă în mediul virtual, ele sunt interconectate. Cândva vor ajunge să se unifice, hibrid, sau să aibă aceeași temperatură. Ceea ce în realitate era tainic, personal, intim acum e expus și supra-expus. Au apărut mutații de comportament. Nevoia de audiență, de public pare a fi devenit mai puternică decât cea de taină, de secret personal sau de conviețuire simplă, autentică, fără martori. Artefactele au crescut mai înalte, mai mari, decât viața și o înfulecă.

Imagine: Didier Mazuru - „Rebus au sortit d'un songe” (1983); Sursă: Wikimedia Commons